

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-312-322

УДК 341.21; 342.15(477)

Л. В. ХУДОЯР,

кандидат юридичних наук*

ORCID: 0000-0003-2386-1869

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ГАЛИЦЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ І ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

У статті зроблено спробу розглянути одне з актуальних питань в умовах російської військової агресії – формування теоретичних засад та практики захисту прав людини в період Першої світової війни та окупаційних режимів Російської імперії і Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: захист прав людини, Перша світова війна, окупаційні режими Російської імперії і Другої Речі Посполитої, галицькі соціал-демократи, Володимир Старосольський, Володимир Темницький.

Khudoiar Lesia. Protection of human rights in the theory and practice of Galician social democrats during the First World War and the occupation regimes of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth

The article attempts to consider one of the pressing issues in the context of Russian military aggression – the formation of theoretical foundations and practice of human rights protection during the First World War and the occupation regimes of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: protection of human rights, World War I, occupation regimes of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Galician Social Democrats, Volodymyr Starosolskyi, Volodymyr Temnytskyi.

Актуальність теми. Актуальність публікації зумовлена відсутністю в науковому доробку сучасних українських науковців комплексного аналізу теоретичних напрацювань попередніх поколінь українських правознавців, присвячених захисту прав людини в умовах воєнного стану та окупаційного режиму. Такі напрацювання в умовах повномасштабного характеру збройної агресії РФ проти України мають сприяти розробці ефективних механізмів захисту конституційних прав людини в умовах воєнного стану та окупаційного режиму.

Огляд літератури. Проблема захисту прав людини в теорії і практиці галицьких соціал-демократів в період Першої світової війни та окупаційного

* **Khudoiar Lesia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

режиму Російської імперії і Другої Речі Посполитої фрагментарно відображена в працях українських істориків і правознавців різних часів. Зокрема, цій проблемі присвятили праці П. Гай-Нижник, Л. Ганкевич, І. Головацький, Д. Дорошенко, Ю. Древніцький, О. Жерноклєєв, К. Левицький, Т. Осташко, І. Райківський, М. Шаповал. Проте комплексного дослідження проблеми до цього часу не здійснювалося.

Постановка проблеми дослідження. Стаття є спробою висвітлення однієї з найважливіших проблем, що постала в часи розпаду Австро-Угорщини та Російської імперії під час Першої світової війни та міжвоєнного періоду – теоретичного осмислення представниками лівих політичних рухів тенденцій нормативного закріплення і реалізації захисту прав людини в умовах збройних конфліктів на тогочасному етапі розвитку міжнародного права. Врахування історичного досвіду є корисним для об'єктивної оцінки подій і процесів, що сформували сучасну доктрину захисту прав людини під час війни й може слугувати основою для удосконалення політичних стратегій та рішень національного та міжнародного рівнів.

Метою дослідження є об'єктивне висвітлення історії формування та юридичного оформлення теоретичних концепцій і механізмів захисту прав людини в умовах воєнного стану та окупаційного режиму в правовій думці та юридичній практиці лідерів галицької соціал-демократії.

Виклад основного матеріалу. Проблема захисту прав і свобод людини під час воєнних дій набула актуальності ще до початку Першої світової війни. Зокрема, цій проблематиці були присвячені положення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, які вплинули на формування правових поглядів галицької соціал-демократії. Права людини сприймалися галицькими соціал-демократами як одна з найвищих цінностей. Боротьба проти порушення прав та злочинів проти цивільного населення, а також прав військових під час війни набули значення одного з пріоритетних напрямів діяльності соціал-демократичного руху та його лідерів.

Захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та анексії території приділив значну увагу Володимир-Степан Якимович Старосольський (1878–1942) – український громадсько-політичний діяч, соціолог, правник, адвокат, професор, дійсний член НТШ (з 1923 р.), член-засновник Товариства українських правників у Львові (1909 р.), один з організаторів товариства Січових стрільців (УСС), а з 1913 року – його голова (головний отаман). З 1903 року увійшов до складу Української соціал-демократичної партії (УСДП), у 1937–1939 роках – голова УСДРП, від серпня 1914 року – член Головної української ради від УСДП, з 1915 року – Загальної української ради і Бойової управи УСС, в. о. міністра закордонних справ УНР у 1919–1920 роках. Член правління Союзу українських адвокатів у Львові (1929–1939 рр.), львівської Палати адвокатів (1928–1939 рр.), Головної ради адвокатів Польщі у Варшаві (1937–1939 рр.), член-засновник Українського правничого товариства у Чехословаччині (1923 р.), член редакцій правничих журналів «Життя і

Право» (1927–1939 pp.) (м. Львів), «Palestra» (1910 p.), «Nowa Palestra» (1935 p.).

Аналізуючи практичне й теоретичне значення тогочасних концепцій прав людини, В. Старосольський вирізнив структуру прав, закріплених у конституціях модерної держави.

До першої групи учений відніс комплекс прав, закріплених ще в «Habeas corpus» 1679 року, змістом яких була охорона людини від свавільного порушення органами держави її особистої волі, «а власне волі особи, господи (хати) паперів та майна». Порушенням прав людини учений вважав незаконні арешт, обшук, ревізію паперів та конфіскацію майна. Вчинення таких дій, наголошував В. Старосольський, можливе лише за рішенням суду відповідно до правових норм. Важливою гарантією захисту прав людини під час слідства і судового розгляду учений вважав принципи незалежності суддів та «*lex retro non agit*» (закон не діє назад)¹.

До другої групи прав В. Старосольський відносив право на вільне пересування в межах держави². Причинами позбавлення права на вільне пересування В. Старосольський вважав, окрім політичних мотивів, – причини економічні, пов'язані насамперед з торгівлею та землеволодінням. Зокрема, це такі обмеження: заборона в'їзду, переїзду (вільного переселення), виїзду, вільної торгівлі.

Третя група прав – захист свободи віросповідання і релігійних переконань. «Щодо конкретного змісту, то релігійна воля ростягається в трьох напрямках: 1) воля віри – визнавати яку-небудь віру, 2) сумління – поступати відповідно до приписів свого віро ісповідання, на примір в справах присяги, військової служби, свят, 3) культу. Воля проявляється: 1) негативно в тім, що ніхто не може бути переслідуваний по причині своїх релігійних переконань, та 2) позитивно тим, що приналежність до якогось віро ісповідання не може нікому шкодити у виконуванні загально горожанських прав, а зокрема бути комусь перешкодою в доступі до публичних урядів»³.

Четверта група прав – «воля зборів і стоваришування» – тобто свобода зібрань та створення громадських об'єднань, а також право мирного та збройного спротиву наказам влади⁴.

П'ята група прав – «національні вольності» В. Старосольським віднесена до прав «людини і громадянина» як «особливий рід вольности, що відноситься до людини як члена нації». Національні права, зазначав В. Старосольський, сформувалися історично в державах, на території яких проживали різні нації й були спробою розв'язання «національного питання». Національні права трактувалися як певні гарантії рівноправності громадян незалежно від національності, зокрема щодо доступу до публичних урядів; рівні правові можливості вживати рідну мову «перед урядами» та в публічному житті; можливості засновувати національні школи в місцевостях, де проживає означена кількість мешканців певної національності. Однак, як

зазначив В. Старосольський, концепція рівності національних прав так і не була реалізована⁵.

На початок Першої світової війни В. Старосольський дотримувався тодішньої австрофільської концепції, яка, на його думку, давала шанс об'єднання українських земель під егідою Австрії. Оскільки в Австрії, стверджував учений, порівняно в Російською імперією, українці мали значно більше прав. У них були свої школи, політичні партії, преса, посли в парламенті і крайовому сеймі, вони могли користуватись (правда, неофіційно) рідною мовою; а у Росії у них не було нічого – повна невизнаність і безправність⁶.

У 1915 році під час перебування у складі добровольчого легіону Українських січових стрільців (УСС) В. Старосольський опікувався питаннями військового й матеріального забезпечення потреб стрільців, а також приділяв увагу захисту прав військовослужбовців легіону. Зокрема, наполягав на необхідності відпусток для стрільців, забезпеченні належних умов гігієни та відпочинку, можливостей неформального спілкування з відомими суспільно-політичними діячами, виділенні світлиці для гуцульської сотні тощо.

У період Санаційного режиму на анексованій Польщею території Західної України В. Старосольський стає активним захисником українців в українському правозахисному русі на Західній Україні. У 1927–1939 роках після повернення з Чехословаччини до Львова він розпочав інтенсивну адвокатську практику. Як адвокат брав активну участь у політичних процесах польської влади проти українців – членів ОУН, УВО, громадських і політичних діячів різної ідейної орієнтації, захищав і членів УВО і ОУН, і діячів КПЗУ. Так, він брав участь у процесах (1930 р.) Зенона Пеленського – виконавця терористичного акту на «Східних торгах» у Львові; Дмитра Данилишина і Василя Біласа – учасників нападу на пошту у Городку 1932 року (щоб роздобути грошей для ОУН); члена ОУН Миколу Лемака, який у 1933 році убив радянського розвідника і секретаря радянського консульства у Львові Олексія Майлова; у 1935 році захищав комуністичного діяча Данила Шумука; колишніх послів Другої Речі Посполитої В. Кохана, С. Біляка, Д. Паліїва та ін.⁷

Адвокатська діяльність В. Старосольського у політичних процесах висвітлена у відповідному розділі дисертації Ю. Р. Древницького. Зокрема, зазначається, що більшість судових процесів була пов'язана з українцями в Другій Речі Посполитій, що становили національну меншину, права якої зневажалися. В умовах відсутності української державності та асиміляторської політики польського уряду, здійснюючи правозахисну діяльність, В. Старосольський постійно наголошував на національному поневоленні українського народу під час захисту підсудних, яких звинувачували в «анти-державній діяльності»⁸.

У політичних процесах В. Старосольський закликав до необхідності нормалізації відносин між обома «братніми народами». У 1930 році він рішуче

засудив політику т. зв. пацифікації (від лат. *ratificatio* – умиротворення). Для її проведення польський уряд, який у 1930 році очолював Ю. Пілсудський, використав поліцію та військо. Поляки палили українські села, били і знущались з людей, проводили обшуки, арешти, конфісковували майно. Як один із лідерів УСДП він підписав у цій справі протест від імені керівництва українських партій (УСДП, УНДО, УСРП) до польського президента і парламенту. А українські послы до парламенту скерували протест до Ліги Націй. Пацифікацію різко засудила Ліга Націй⁹.

Під час Першої світової війни активним поборником захисту прав і свобод українського народу в Галичині і в українських землях Російської імперії виступив Володимир Темницький.

Володимир-Лука Миколайович Темницький (24.07.1871–26.01.1938) – відомий правник, публіцист, з 1903 року – активний діяч «молодого» крила УСДП, у 1914–1918 роках – голова партії, у 1914–1915 роках належав до складу Головної Української ради (ГУР), Української бойової управи, з 1915 року – до Загальної української ради (ЗУР), тісно співпрацював з Союзом визволення України (СВУ), член УНРади ЗУНР (з 5 травня 1915 р. Загальна крайнська рада), віце-прем'єр і міністр закордонних справ в урядах УНР В. Чехівського і Б. Мартоса. До 1922 року перебував в еміграції; після повернення до Станіславова опинився поза партійною організацією УСДП, що здійснила прокомуністичну еволюцію. Брав активну участь у відновленні УСДП на соціал-демократичних позиціях. Зокрема, виступив з основною доповіддю «Проект програми і організаційного статуту» на Українському соціалістичному конгресі 8–9 грудня 1928 року у Львові, що завершив відбудову УСДП. У 1930 році обраний до польського сейму, який невдовзі був розпущений. На VII партійному конгресі 4 березня 1934 року у Львові, що одноставно прийняв ухвалу про вступ УСДП до Робітничого соціалістичного Інтернаціоналу (РСІ), В. Темницького повторно було обрано до складу ЦК УСДП¹⁰.

У своїй співпраці з СВУ В. Темницький значну увагу приділяв захисту прав українців Галичини й Буковини на території, окупованій російськими військами. У протестах «Проти московського насильства!», опублікованих у жовтні 1914 року за підписами галицько-буковинських політиків і СВУ, наголошувалося на нищенні окупаційною російською владою всіх культурних здобутків у австрійській Україні під гаслами «не було, немає і бути не може українського народу». У протестах наголошувалося: «Нехай знають всі «брати славяне», яке визволення їм готує Росія, нехай бачить і чує цілий цивілізований світ про московське варварство! Нехай буде для цивілізованого світу і для історії новим доказом, як ця держава обходиться з найсвятішими правами, нехай буде характеристикою етичних основ цієї держави». Московською окупаційною владою було заборонено вживання української мови навіть у приватному листуванні, вчинялися репресивні дії щодо священиків греко-католицької церкви, закрито українські наукові і просвітні інсти-

туції (Наукове товариство ім. Шевченка, Товариство «Просвіта», Національний музей ім. митрополита Шептицького), заборонено продаж у книгарнях і вилучено з бібліотек всі видання українських книжок, друкованих у Австрії та за кордоном Росії, приватним власникам наказано зносити такі книжки до московської військової команди, заборонено видання українських газет та часопису «Діло»¹¹.

У сучасній війні РФ проти України вчиняються аналогічні дії з метою денаціоналізації та фізичного винищення українського населення, що тепер, як і тоді, має ознаки геноциду. Тому важливо враховувати історичний досвід для кращого розуміння сучасних викликів і можливостей захисту прав людини під час російської військової агресії.

Зокрема, В. Темницький у статті «Українська соціал-демократична партія і війна» (Робітничий прапор. 1915. Квітень. № 1) писав: «УСДП Австрії вважає війну проти Росії не лише війною в обороні прав і свобод, якими тішиться український народ у Галичині, але й війною висвободження мільйонів українського народу з-під російського гніту і неволі». На його переконання, ця «війна середньоевропейських народів проти реакції царського деспотизму», проти віджилої форми правління, «опертої на придавлення мільйонних людських мас і на поневолення народностей» є реалізацією права на опір гнобленню. Окрім отримання особистих (громадянських), політичних, економічних, соціальних і культурних прав, В. Темницький наполягав у разі розвалу Російської імперії на реалізації права поневолених народів на національне самовизначення¹².

Він наголошував, що в разі перемоги над Російською імперією: «Бажаємо, щоб на руїнах царської імперії, на розвалинах тюрми народів повстали вольні людські республіки, самостійні і незалежні: українська, великоруська, польська і т. д.»¹³.

Навесні 1917 року Голландсько-скандинавський комітет (ГСК) розпочав підготовку до мирного соціалістичного конгресу у Стокгольмі. Попередні наради щодо цього відбулися 14 червня у столиці Швеції, де від імені УСДП брав участь В. Темницький, який висловився за «найскорше укладення миру без анексій та воєнних контрибуцій», а його передумовою мала б стати справедлива розв'язка національного питання, що мусило б відбуватися «дорогою права на самовизначення кожного народу й дорогою політичної та господарської національно-територіальної автономії». Тоді ж ним було поширено «Меморіал» УСДП, у якому наголошувалося, що «з'єднання всіх українських областей в одноцільний під політичним і господарським оглядом автономний державний організм є натеper остаточною ціллю української національної політики». На нарадах у Стокгольмі протягом червня–липня 1917 року В. Темницький уклав попередні домовленості про підтримку зазначених вимог з німецькою, російською і чеською делегаціями. Водночас голова УСДП звернувся з відкритим листом до Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів, у якому вітав демократичну революцію в Росії

й висловив переконання, що революція незабаром перетворить колишню царську імперію на «союз свободних, рівноправних, незалежних народів». Також В. Темницький домагався, щоб «національними правами тих українців, які не увійдуть до Української Держави, опікувався Союз Народів (Ліга націй), який виконуватиме певні функції Антанти»¹⁴.

Пізніше, 29–30 серпня 1917 року у Відні В. Темницький разом з О. Безпалком і Л. Ганкевичем представляв УСДП на конференції соціал-демократичних партій Австро-Угорщини, Німеччини і Болгарії за участю всіх національних секцій австрійської соціал-демократії, окрім ППСД. Провідні ідеї, які лунали у виступах учасників, зводилися до негайного припинення війни та укладення миру без анексії і контрибуцій, розв'язання національного питання на основі права націй на самовизначення. У своєму виступі голова партії УСДП В. Темницький наголосив: галицько-українські соціал-демократи проти війни й за мир, але крім війни з Росією, бо це боротьба за визволення України. Утім, теза про реалізацію права на самовизначення народів не була закріплена в кінцевому підсумку конференції¹⁵.

На Селянсько-робітничому з'їзді 30–31 березня 1919 року, скликаному у Станіславі керівництвом Селянсько-робітничого союзу (СРС), опозиційним до уряду УНР, де соціал-демократи захопили ініціативу, В. Темницький піддав гострій критиці діяльність УНРади та Державного секретаріату ЗОУНР, яка, на його думку, «не йде по інтересах українських трудових мас». В. Темницький заявив: «Ми не є проти переговорів із Антантою, але протестуємо, щоб українські війська кровавилися за її інтереси». Під тиском ліво-радикальних елементів було прийнято резолюцію із закликом до створення єдиного пролетарського фронту. Домагання з'їзду СРС УНРада відхилила, незважаючи на підтримку їх соціал-демократичною фракцією¹⁶.

Програма СРС, ухвалена з'їздом, містила вимоги УСДП про перетворення капіталістично-бюрократичного ладу України на соціалістичний; вимоги загального рівного виборчого права (з 1920); свободи слова, друку, віри, зборів, товариств, страйків; скасування смертної кари й довічного ув'язнення; скасування регулярної армії і заміни її громадянською міліцією; відокремлення церкви від держави й школи; безплатного шкільного навчання, для бідних дітей – безплатного харчування, одягу, підручників; націоналізації землі, фабрик, фінансів та торгівлі тощо. У соціальній сфері – 8-годинного робочого дня; державного пенсійного забезпечення; безплатної медичної допомоги працюючим; запровадження промислових судів¹⁷. Перерахований обсяг прав і свобод людини вважався на той час надзвичайно прогресивним.

В. Темницький був делегатом Українського соціалістичного конгресу 8–9 грудня 1928 року у Львові. Виступаючи на конгресі з основною доповіддю «Проект програми і організаційного статуту», він різко засудив політику більшовиків, стверджуючи, що шляхом насилля «не можна насадити нового ладу»¹⁸.

У травні 1930 року в інтерв'ю «Перший посол української соціал-демократії в сеймі Речі Посполитої» В. Темницький заявив: у Речі Посполитій «українські робітники тільки у випадку збереження демократичного устрою здобудуть собі певні політичні й громадянські права». Значну увагу В. Темницький приділив захисту соціально-економічних прав українського робітництва, що було одним із пріоритетних напрямів діяльності УСДП, яка намагалася згуртувати робітників-українців у автономних українських класових профспілках. 29 квітня 1929 року у Львові відбулася спільна нарада ЦК УСДП та Центральної комісії Класових професійних спілок (КПС), що об'єднували робітників різних національностей у Польщі за класовою професійною ознакою. У нараді взяв участь і В. Темницький, який разом з товаришами по партії докладав зусиль до створення окремої Української професійної комісії, підпорядкованої Центральній комісії КПС, видання професійного органу українською мовою («Професійний вісник») і скликання Українського професійного конгресу. Однак УСДП у 1930-х роках так і не спромоглася створити автономні українські профспілки в рамках загальнопольських КПС¹⁹.

Як член управи УСДП, В. Темницький рішуче виступив проти «пацифікації». Виступаючи як гість на 32-му конгресі УСРП у грудні 1932 року, В. Темницький від імені УСДП висловив «потребу створення одноцілого зорганізованого фронту українських працюючих мас у змаганні за свої національні та соціальні права»²⁰.

Своє бачення політичної ситуації та завдань УСДП у боротьбі за права українців на окупованій поляками території В. Темницький виклав у статті, надрукованій у партійній газеті «Робітничий голос» 1938 року. На його думку, основні сили партія українського робітництва – УСДП має спрямувати проти польського окупаційного режиму, який розгорнув «ненависну та безпощадну екстермінаційну боротьбу... проти українського корінного на цих землях елементу...»²¹.

Висновки. Перші спроби теоретичних розробок і реалізації норм захисту прав людини в період ведення війни та окупаційних режимів, здійснювані представниками галицьких соціал-демократів, стали основою для представників українського політикуму, що продовжували розвивати цю проблематику, зокрема, у часи Другої світової війни та повоєнний період, у тому числі стосовно прав військовослужбовців, поводження з пораненими, військовополоненими та мирним населенням. Введення до наукового обігу теоретичних напрацювань і практик попередніх поколінь українських правознавців сприятиме удосконаленню механізмів захисту прав людини під час війни та на окупованих територіях, оскільки загалом проблематика прав людини в умовах війни і в наш час є надзвичайно складною та багатоаспектною.

1. Старосольський В. Держава і політичне право. Ч. 2. Київ: Логос Україна, 2017. 472 с. С. 43–45. 2. Там само. С. 45–48. 3. Там само. С. 48–50. 4. Там само. С. 50–52.

5. Там само. С. 52–53. 6. Тищик Б., Новосядько І. Володимир Старосольський – відомий вчений-правник, адвокат, політик. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2. С. 29–38. С. 33. 7. Там само. С. 29, 35. 8. Древницький Ю. Громадсько-політична та наукова діяльність Володимира Старосольського (1878–1942 рр.): дис. ... канд. істор. наук. Спеціальність – 07. 00. 01; Тернопільський Національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2010. 233 с. С. 106–107. 9. Тищик Б., Новосядько І. Володимир Старосольський ... С. 36. 10. Жерноклеєв О. С., Райківський І. Я. Володимир Темницький: сторінки політичної біографії (до 125-річчя від дня народження). *Український історичний журнал*. 2004. № 6. С. 68–83; Квасниця І. Велика втрата: над могилою тов. Володимира Темницького. *Робітничий голос*. 1938. Березень. С. 2; Жерноклеєв О., Райківський І. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. *Енциклопедія: До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки*. Т. 4: Т-Я. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. 688 с. С. 35. 11. Вісник Союзу визволення України. Відень. Число 3-4. 30 падоліста 1914 року. С. 1–4. 12. Цит. за: Жерноклеєв О. Діяльність Володимира Темницького як голови Української соціал-демократичної партії у 1917–1918 роках. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: збірник наукових праць. Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2009. Вип. 18. С. 472–481. С. 473. 13. Жерноклеєв О. С., Райківський І. Я. Володимир Темницький: сторінки політичної біографії ... С. 71–72. 14. Гай-Нижник П. Володимир-Лука Темницький – міністр закордонних справ УНР і лицар західноукраїнської соціал-демократії. *Суспільно-політичні процеси*. 2019. Вип. 1 (11). Київ: Політія, 2019. С. 259–296. С. 267–268, 277–278. 15. Жерноклеєв О. Діяльність Володимира Темницького як голови Української соціал-демократичної партії. ... С. 477. 16. Жерноклеєв О. С., Райківський І. Я. Володимир Темницький: сторінки політичної біографії ... С. 74. 17. Програма «Селянсько-Робітничого Союзу». Республіканець. 1919. 6 берез., 9 берез. 18. Жерноклеєв О. С., Райківський І. Я. Володимир Темницький: сторінки політичної біографії ... С. 76. 19. Там само. С. 77–78. 20. Там само. С. 79. 21. Там само. С. 80.

References

1. Starosol's'kyy V. Derzhava i politychne pravo. CH. 2. Kyiv: Lohos Ukrayina, 2017. 472 s. S. 43–45. 2. Tam samo. S. 45–48. 3. Tam samo. S. 48–50. 4. Tam samo. S. 50–52. 5. Tam samo. S. 52–53. 6. Tyshchik B., Novosyad'ko I. Volodymyr Starosol's'kyy – vidomyy vchenyy-pravnyk, advokat, polityk. *Istoryko-pravovyy chasopys*. 2019. № 2. S. 29–38. S. 33. 7. Tam samo. S. 29, 35. 8. Drevnits'kyu YU. Hromads'ko-politychna ta naukova diyal'nist' Volodymyra Starosol's'koho (1878–1942 rr.): dys. ... kand. istor. nauk. Spetsial'nist' – 07. 00. 01; Ternopil's'kyu Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni Volodymyra Hnatyuka. Ternopil', 2010. 233 s. S. 106–107. 9. Tyshchik B. Novosyad'ko I. Volodymyr Starosol's'kyy ... S. 36. 10. Zhernokleyev O. S., Raykivs'kyu I. YA. Volodymyr Temnyts'kyu: storinky politychnoyi biohrafii (do 125-richchya vid dnya narodzhennya). *Ukrayins'kyu istorychnyy zhurnal*. 2004. № 6. S. 68–83; Kvasnytsya I. Velyka vtrata: nad mohyloyu tov. Volodymyra Temnyts'koho. *Robitnychyy holos*. 1938. Berezen'. S. 2; Zhernokleyev O., Raykivs'kyu I. Zakhidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika 1918–1923. *Entsyklopediya: Do 100-richchya Zakhidno-Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki*. T. 4: T-YA. Ivano-Frankivs'k: Manuscript-Lviv, 2021. 688 s. S. 35. 11. Visnyk Soyuzu vyzvolennya Ukrainy. Viden'. Chyslo 3-4. 30 padolysta 1914 roku. S. 1–4. 12. Tsyt. za: Zhernokleyev O. Diyal'nist' Volodymyra Temnyts'koho yak holovy Ukrayins'koyi sotsial-demokratychnoyi partiiy u 1917–1918 rokakh. Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na

svidomist', derzhavnist': zbirnyk naukovykh prats'. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva NAN Ukrainy im. I. Kryp'yakevycha, 2009. Vyp. 18. S. 472–481. S. 473. **13.** Zhernokleyev O. S., Raykivs'kyy I. YA. Volodymyr Temnyts'kyy: storinky politychnoyi biohrafiyi ... S. 71–72. **14.** Hay-Nyzhnyk P. Volodymyr-Luka Temnyts'kyy – ministr zakordonnykh sprav UNR i lytsar zakhidnoukrayins'koyi sotsial-demokratiyi. *Suspil'no-politychni protsesy*. 2019. Vyp.1 (11). Kyiv: Politiya, 2019. S. 259–296. S. 267–268, 277–278. **15.** Zhernokleyev O. Diyal'nist' Volodymyra Temnyts'koho yak holovy Ukrayins'koyi sotsial-demokratychnoyi partiyyi. ... S. 477. **16.** Zhernokleyev O. S., Raykivs'kyy I. YA. Volodymyr Temnyts'kyy: storinky politychnoyi biohrafiyi ... S. 74. **17.** Prohrama «Selyans'ko-Robitnychoho Soyuz». Respublikanets'. 1919. 6 berez., 9 berez. **18.** Zhernokleyev O. S., Raykivs'kyy I. YA. Volodymyr Temnyts'kyy: storinky politychnoyi biohrafiyi ... S. 76. **19.** Tam samo. S. 77–78. **20.** Tam samo. S. 79. **21.** Tam samo. S. 80.

Khudoiar Lesia. Protection of human rights in the theory and practice of Galician social democrats during the First World War and the occupation regimes of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth

Introduction. *The relevance of the publication is due to the lack of a comprehensive analysis of the theoretical developments of previous generations of Ukrainian jurists in the scientific work of modern Ukrainian scientists, devoted to the protection of human rights in conditions of martial law and occupation regime. Such developments in the conditions of the full-scale nature of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine should contribute to the development of effective mechanisms for the protection of constitutional human rights in conditions of martial law and occupation regime.*

Results. *An attempt is made to objectively cover the history of the formation and legal formulation of theoretical concepts and mechanisms for the protection of human rights under martial law and the occupation regime in Ukrainian legal thought. The problem of protecting human rights and freedoms during military operations, which became relevant in the territory of Western Ukraine at the beginning of World War I in the activities of the Ukrainian social-democratic movement of Galicia and its leaders, is highlighted.*

The problem of human rights protection in the theory and practice of Galician social democrats during the occupation regime of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth is considered. The theoretical concepts and practical actions in the protection of human rights of the leading leaders of the Galician Ukrainian Social Democratic Party, Volodymyr Starosolsky and Volodymyr Temnytsky, are highlighted.

Attention is paid to the activities of social democrats in protecting the rights of servicemen and civilians during hostilities and in the occupied territory. In particular, the human rights activities of V. Starosolsky in the territory of Western Ukraine annexed by Poland are highlighted. V. Starosolsky, in the conditions of the assimilationist policy of the Polish government, carried out human rights activities and constantly emphasized the national enslavement of the Ukrainian people while defending defendants accused of “anti-state activities.”

V. Temnytsky's participation in international forums and international public organizations in Sweden and Austria, dedicated to protecting the rights of Ukrainians on the basis of the right to self-determination of peoples, is highlighted. The work of V. Temnytsky dedicated to protecting the rights of Ukrainians of Galicia and Bukovina in

the territory occupied by Russian troops is highlighted. V. Temnytsky paid considerable attention to protecting the political and socio-economic rights of Ukrainian workers in the territory of Western Ukraine annexed by Poland and resolutely opposed the policy of pacification in 1930 in Galicia.

Conclusions. *The first attempts at theoretical developments and implementation of norms for the protection of human rights during the period of war and occupation regimes, carried out by representatives of the Galician Social Democrats, became the basis for representatives of Ukrainian politics, who continued to develop this issue, in particular, during the Second World War and the post-war period. In particular, regarding the rights of military personnel, the treatment of the wounded, prisoners of war and civilians. The introduction into scientific circulation of theoretical developments and practices of previous generations of Ukrainian jurists will contribute to the improvement of mechanisms for the protection of human rights during war and in occupied territories, since in general the issue of human rights in war conditions and in our time is extremely complex and multifaceted.*

Keywords: *protection of human rights, World War I, occupation regimes of the Russian Empire and the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, Galician Social Democrats, Volodymyr Starosolskyi, Volodymyr Temnytskyi.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026